
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2018.02.041>

УДК 336.018

JEL: O 10

Світлана Кузьмук

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ

Розкрито особливості протікання сучасних зрушень в економічному середовищі та наукове відображення таких змін, доведено неготовність наявної наукової парадигми пояснити та попередити причини фінансових потрясінь в умовах високої динамічності, описано основні мегатренди економічного розвитку та процес соціалізації розглянуто як один із основних мегатрендів у площині економічних зрушень з точки зору переорієнтування на людину як соціальний феномен. Проаналізовано передумови гуманізаційних процесів в економічній науці. Досліджено теоретичну етимологію та практичні прояви соціалізації економіки, яку розглянуто як процес, який передбачає людяність та можливість самоствердження через володіння та використання знань, причому наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку виробничої сфери, а також запорукою стійкого розвитку невиробничої. Описано вплив соціалізації економіки на наукову діяльність у сфері фінансів та встановлено зв'язок між процесом соціалізації та формуванням людиноцентричної моделі економічних відносин. Базуючись на впровадженні наукових досягнень соціальних наук про важливість ідентифікації та врахування особистих характеристик суб'єктів економіки як факторів деформування процесу прийняття ефективних рішень, обґрунтовано необхідність зосередження уваги саме на людиноцентричній моделі економічного розвитку. Метою статті є визначення особливостей трансформаційних процесів в економічному середовищі та аргументування важливості соціалізації як одного з основних принципів сучасної наукової та практичної діяльності з використанням комплексного аналізу як економічних поглядів, так і поглядів інших суспільних наук. Методи дослідження: системний аналіз і синтез, групування і типологія, історичний та логічний методи. Розширено теоретичну базу досліджуваного питання та доведено, що людиноцентрична модель економічних відносин є найперспективнішою для майбутніх наукових пошуків у фінансах.

Ключові слова: людиноцентрична модель, інтелектуалізація, соціалізація, людина економічна, людина соціальна.

Ґрунтовні соціально-економічні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століття засвідчили неготовність наявної наукової

Кузьмук (Жилко) Світлана Григорівна (sfetik@ukr.net), orcid.org/0000-0001-9635-8194; аспірант кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: біхевіористичні фінанси. Стаття написана в межах дисертаційного дослідження "Біхевіористична концепція фінансів реального сектора економіки України в умовах нестабільності".

© С.Кузьмук, 2018

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2018. № 2: 41–58

41

парадигми забезпечити теоретичну базу щодо процесів, які відбувалися в економічному середовищі та житті людей. Яскравим тому прикладом є світова фінансова криза 2008 року, яка з різною глибиною зачепила майже всі країни світу, що є наслідком інтенсивних глобалізаційних процесів. Новітні тенденції економічного розвитку, пов'язані з формуванням глобального інформаційного суспільства, осмисленням суперечностей та перспектив його подальшого розвитку, стали об'єктом дослідження вчених як на економічній, так і на політичній, психологічній та соціальній нивах. У свою чергу глибина та непередбачуваність економічних потрясінь стали викликом сучасній науковій парадигмі, котра не встигає йти в ногу з часом і будує теоретичний фундамент для процесів, які втрачають актуальність на тлі високодинамічної структурної перебудови світової економіки та системи людських цінностей. У зв'язку з цим правомірними є самокритичні визнання теоретиків про те, що "наука не має у своєму розпорядженні адекватного методу, щоб науково охопити проблеми такої високої складності" (Артьомова, 2017. С. 9). В таких умовах відсутність у науковому дискурсі згоди відносно концептуалізації вимірів надзвичайно високої швидкості та інтенсивності породжує необхідність розробки світоглядних орієнтирів цивілізаційного розвитку, переорієнтації на людиноцентричну модель пізнавальної і практичної діяльності, нового рівня узагальнення та осмислення таких трансформацій.

В. Базилевич (2013. С.5–6), досліджуючи сучасні трансформаційні процеси в економіці, виділяє такі мегатренди економічного розвитку: глобалізація, фінансіалізація, інформатизація, інтелектуалізація та соціалізація. Однак з точки зору переходу гуманізаційних процесів на перший план у науковому дискурсі та практичній економіці, соціалізація повинна розглядатися як одне з основних зрушень у площині економічних трансформацій. Проблему соціалізації економіки досліджували українські (О. Попадинець, А. Гриценко, В. Небрат, Т. Артьомова, В. Гришкін, І. Луценко, Н. Деева, І. Стеблянка та ін.) та закордонні (Т. Хіра, Ш. Дейнс, С. Вард, О. Пригожин, К. Флексер, Й. Шумпетер та ін.) вчені, однак це питання потребує подальших досліджень у рамках комплексного підходу до визначення загальноекономічних тенденцій, а також врахування напрацювань суміжних соціальних дисциплін у контексті визначення ролі людини в економічному просторі.

Метою статті є виявлення специфічних ознак трансформаційних процесів у економічному середовищі та соціалізації як однієї з основних засад сучасної наукової та практичної діяльності.

Формування нових соціально-економічних реалій пов'язане в значній мірі з процесом глобалізації, який супроводжується зростанням ролі транснаціонального капіталу і формуванням блукаючих інтернаціональних відтворювальних ядер, що перетворюють різні країни в країни-системи, здатні контролювати величезні господарські території. Це приводить до формування нових економічних кордонів, відмінних від державно-адміністративних. В цих умовах економіки країн ніби розчленовуються на частини, які злагоджено взаємодіють в єдиній світової господарюючій системі, тим самим взаємопроникаючи та проявляючи взаємозалежність. Усталені закони розвитку країни починають виходити за межі держав, і вже на міжнародній арені відбуваються перерозподільні процеси в межах контролю міжнародних організацій та об'єднань. Однак ці процеси не можна назвати простими для розуміння та дослідженими через їх стрімкий розвиток та видозміну, складність, гетерогенність, волатильність, невизначеність та нелінійність. Особливою характеристикою процесу глобалізації є неможливість від неї відмовитися, це об'єктивний процес, який є результатом науково-технічного прогресу і який стирає кордони та дозволяє сильним країнам виходити за їхні межі, таким чином стимулюючи конкуренцію за першість і захоплення міжнародного ринку.

Ці процеси ускладнюються переходом домінуючої ролі в економічній системі на користь фінансового сектора. Такі нещодавно далекі для населення терміни, як страхування, банківський переказ, кредитна картка, цінні папери, індексація тощо, використовуються у щоденному побуті кожного з нас. Відповідно до досліджень ООН, ці трансформації в економічному розвитку сповільнюють реальні його темпи через відволікання від сектора реального виробництва, а також тягнуть за собою посилення нестабільності міжнародного середовища, особливо у країнах, що розвиваються¹.

На тлі стрімкої "фінансіалізації" на перший план виходить віртуалізація фінансів – перехід виміру вартості із реально існуючих капіталів в ефемерний світ віртуальних коштів, котрі, попри свої переваги, створюють умови для експоненціального збільшення масштабів спекулятивних операцій та дестабілізації світової валютно-фінансової системи. А. Пельо (2013. С. 162) з цього приводу висловлюється так: "Переваги (віртуалізації) використовуються для створення фіктивного капіталу, що вимагує тенденцію трансформації реальної економіки в економіку

¹ Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Пункт 3 предварительной повестки дня. Женева, 24–25 октября 2012 года. URL: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciimem2d11_ru.pdf.

"казино" і призводить до кризових явищ". Звісно, віртуалізація фінансів є наслідком НТП та формується під впливом новітніх технологій та, особливо, мережі Інтернет. Також цей процес забезпечує зростання швидкості операцій, повніший доступ до необхідних ресурсів та збільшення інформаційних потоків щодо об'єкта фінансового інтересу, забезпечує розширення сфери застосування фінансів. Однак, попри всі "за" та "проти", віртуалізація фінансів є об'єктивним процесом розвитку економічного середовища і не залежить від висновків науковців щодо наслідків її впливу, тільки потребує адекватного використання її можливостей, так само як і інформатизація. На думку сучасних дослідників, під впливом всеохоплюючої інформації у світі здійснюються процеси девальвації простору, який перестає бути стримуючим фактором життєдіяльності людини, і ревальвації часу, цінність котрого збільшується в рази (Базилевич, 2013. С. 5). В цих умовах швидкість мислення і дій економічних агентів розглядаються як головні фактори їхньої мобільності, ефект пришвидшення втілюється в реальних економічних цінностях та функціональних перевагах, що підвищує конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів і стимулює їхній подальший розвиток.

Перетворення інформації та знань на прогресивну силу інноваційного розвитку пов'язане з процесом інтелектуалізації. Остання підвищує роль людини в соціально-економічному розвитку. В цьому разі людина розглядається як центр відтворювального процесу, джерело нових ідей та інновацій, важливий фактор їх сприйняття та поширення, тому економіка об'єктивно підпорядковується саморозвитку людини, становленню особистості та реалізації її креативного потенціалу (Базилевич, 2011).

В умовах сучасності стрімке поширення економіки, основаної на знаннях (knowledge-based economy), відображає визнання того, що наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку виробничої сфери, а також запорукою стійкого розвитку невиробничої. Порівняно нова економічна теорія, яка, на противагу трудовій теорії вартості, основою вартості називає саме знання (knowledge-value), була висунута японським ученим, футурологом Т. Сакаїя (1999), на думку якого, ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створені знаннями.

Ключовими компонентами економіки знань є більша залежність від інтелектуальних можливостей, ніж від фізичних або природних ресурсів, а також зусилля з інтеграції продуктивних змін на кожному етапі виробничого процесу, від лабораторії НДДКР до фабричного приміщення та до зустрічі з клієнтами.

Ці зміни відображені у збільшенні відносної частки валового внутрішнього продукту, що належить до нематеріального капіталу (Powell et al., 2004. P. 203). Підтвердженням цієї теорії слугують сучасні дослідження вчених, які встановили, що сьогодні матеріальні активи мають меншу цінність проти нематеріальних (співвідношення встановлено на рівні 1:5 – 1:6), а вкладення в інтелектуальну сферу мають у 8 разів більшу віддачу, ніж у техніку (Комаров, 2000). Інновації та знання завжди були важливими факторами для економіки, але останні кілька десятиліть ознаменувалися перетворенням економіки на більш орієнтовану на знання, про що свідчить зростання високотехнологічних галузей, зростання сектора послуг, збільшення кількості патентів та зростання зайнятості у сфері ІТ. Згідно з висновками П. Тейвана (2017), економіка знань може забезпечити перетворення бізнесу на більш ефективний, динамічний та інноваційний (рис. 1).

Орієнтація на знання як базовий фактор виробництва дає поштовх для впровадження та розвитку інтелектуального виробництва, тобто такого, яке у своїй основі має надбання інтелектуальної діяльності вчених, втілених у технологіях, ноу-хау, нових комбінаціях факторів виробництва та організаційній структурі. Завдяки цьому зазначена сфера виробничої діяльності користується порівняльними перевагами серед конкурентів.

У рамках інтелектуалізації економічних процесів на зміну імперативу максимізації матеріального добробуту приходять людиноцентрична модель розвитку економіки та суспільства загалом, яка передбачає гуманність та можливість самоствердження

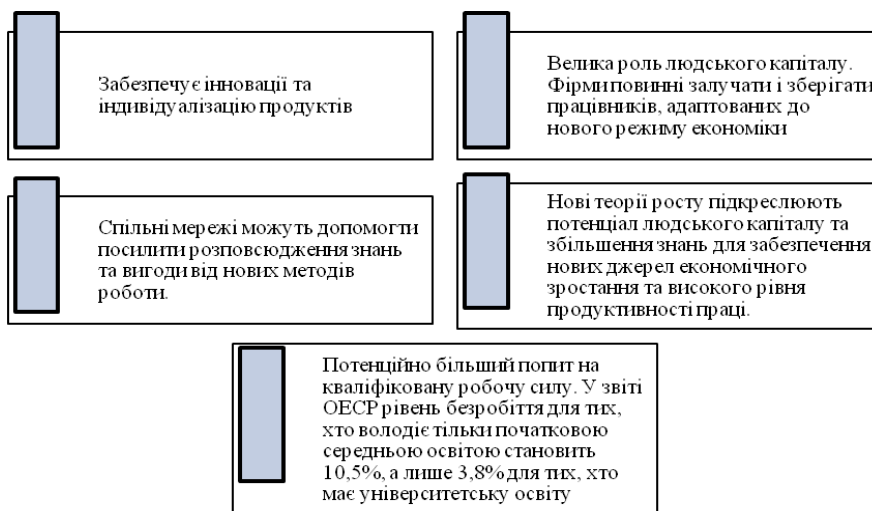

Рисунок 1. Важливість knowledge based economy

Джерело: Tejvan, P. (2017). The knowledge economy, *Economics Help*. <https://www.economicshelp.org/blog/27373/concepts/the-knowledge-economy/>.

через володіння та користування знаннями. Цей процес надзвичайно тісно переплітається із актуальними в умовах сьогодення трансформаціями у сфері розуміння ролі людини та переходу моральних та етичних норм на передній план у порівнянні з меркантильними настроями в базових концепціях теорії економіки. Ці трансформації знайшли відображення в новітній парадигмі гуманітарних наук загалом та економіки і фінансів у тому числі, що отримала назву соціалізація економіки. В умовах сьогодення вона передбачає дедалі тіснішу інтеграцію індивідуальних та приватних інтересів, властиву змішаній економіці, соціальну переорієнтацію виробництва, гуманізацію праці і життя людей, пом'якшення соціальної диференціації та зростання ролі соціальної сфери (Попадинець, 2015). А. Гриценко (2016. С. 10) розглядає соціалізацію як основний імператив реконструктивного економічного розвитку країн, який сьогодні є необхідним для більшості країн. Якщо зміни відбуваються в структурі економіки (а не в кількісному вираженні абсолютних показників), то цей процес може бути охарактеризовано як розвиток тільки в тому разі, коли більшою мірою задовольняються життєві потреби людей і суспільства загалом. При цьому для забезпечення успішності соціально-економічних перетворень ключового значення набувають інституційні чинники: трансформація особистісних цінностей та зміна пріоритетів суспільства; відповідність законодавства, норм і правил соціальної взаємодії та інші (Небрат, 2016. С. 57). Крім зазначеного, необхідно наголосити, що соціальне партнерство як новітній прояв взаємодії економічних суб'єктів стає дедалі дієвішим інструментом розв'язання гострих соціальних проблем та реалізації сучасної соціальної політики, забезпечення ефективної взаємодії провідних соціальних сил з урахуванням їхніх інтересів, що є однією з основних переваг процесу соціалізації.

Щодо етимології поняття "соціалізація економіки", то його дослідженням займалися чимало вчених, однак більш широкого розповсюдження це питання отримало серед західних учених, де воно розглядається крізь призму практичного застосування надбань наукових пошуків і застосовується в багатьох сферах ведення бізнесу (соціальна відповідальність підприємництва, гуманізація відносин бос – підопічний, задоволення нематеріальних потреб працівників у рамках мотиваційних поступів, поцінування креативності та лідерських якостей працівників, їх заохочення, перетворення суб'єкта праці з робітника, котрий виконує механічні рухи, на рушійну силу прогресу).

Вперше термін "соціалізація" використав американський вчений Ф. Гідінгс у своїй "Теорії соціалізації" в 1887 році, де він

використовує це поняття в ракурсі "розвитку соціальної природи або характеру індивіда, підготовки людського матеріалу до соціального життя" (Гришкін, 2005). Е. Дюркгейм, котрий був одним із перших серед тих, хто звернув увагу на проблему соціалізації, зауважував, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї певних універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів, але ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства (Луценко, 2009).

Визначення поняття "соціалізація" знаходимо ще в радянському енциклопедичному словнику, де її ототожнювали з процесом засвоєння певної системи знань, норм і цінностей, яка визначається соціально-економічною структурою суспільства². Також соціалізація розглядається як соціальний процес, за допомогою якого норми, відносини, мотиви та поведінка передаються з конкретних джерел до суб'єкта отримання цих даних. У цьому контексті агентів, що впливають на процеси соціалізації, можна розділити на чотири категорії на основі формальності типу агента та ролі здобувача знань: формальні агенти – сім'я чи школа, а також неформальні агенти – засоби масової інформації або однолітки (Hira, 1997).

Щодо соціалізації економіки, то у минулому столітті науковці досить вузько і односторонньо пояснювали її сутність, тоді як з початком 2000-х років досліджувана категорія набула якісно нових характеристик (табл. 1).

На нашу думку, найбільш оригінальні і комплексні визначення запропонували українські вчені: Н. Дєєва, І. Луценко, І. Стеблянко.

Щодо українського досвіду в дослідженні процесу соціалізації економіки, то Законом України "Про основи національної безпеки"³ встановлено, що пріоритетом розвитку одночасно і в економічній, і в соціальній сферах є створення конкурентної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення. В умовах сучасності на державу покладається завдання із забезпечення реалізації насамперед таких загальноцивілізаційних цінностей, як економічна ефективність, людська гідність (рівність можливостей та мінімальний рівень споживання), збільшення рівності здобутків, свобода (вибору й здійснення підприємницької діяльності, конкуренції, отримання й поширення інформації, вибору місця проживання тощо), а також збереження інституційних

² Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1987. 1600 с.

³ Про основи національної безпеки: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV.

Таблиця 1

Еволюція тлумачення категорії "соціалізація економіки"

Учені	Тлумачення категорії "соціалізація економіки"
С. Вард 1974	процес, під час якого молодь опановує навички, знання та норми, що стосуються їхнього ефективного функціонування як споживачів на ринку
Ш. М. Дейнс Т. К. Хіра 1987	процес набуття та розвитку цінностей, поглядів, стандартів, норм, знань та поведінки, які сприяють фінансовій життєздатності та благополуччю особистості
О. Пригожин 1990	забезпечення "достойного існування людини через поєднання індивідуальної свободи й усупільнення..."
К. Ф. Флексер 1994	надання "кожній людині більш повної участі в прийнятті рішень, що визначають його долю та якість життя"
Й. Шумпетер 1995	засіб досягнення економікою соціальної орієнтації. При цьому досягається вона шляхом зміцнення державної влади та контролю, розвитку змішаних приватно-державних форм організації
Н. Деєва 2002	складне поєднання інститутів та інституцій, потреб і форм їх прояву та економічної реалізації у часі
І. Луценко 2009	закономірний процес еволюції суспільного розвитку, який передбачає радикальне поліпшення якості та істотне підвищення рівня життя населення, що охоплює надзвичайно широкий спектр соціально-економічних явищ
І. Стеблянко 2013	процес раціоналізації державного регулювання соціальної динаміки суспільства на основі пошуку механізму оптимального поєднання індивідуалістських та колективістських витоків господарювання та створення відповідної йому системи інститутів та інституцій забезпечення соціальності в розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі (Луценко, 2009; Ward, 1974; Danesetal., 1987; Пригожин, 1990; Флексер, 1994; Шумпетер, 1995; Деєва, 2002; Стеблянко, 2013. С. 156).

цінностей (сім'ї, національного суверенітету держави та ін.) (Уманців, 2010).

Щодо структури соціалізації економіки, то тут необхідно згадати українського вченого Д. Лук'яненка та його колег (2013), котрі виділяють в ній три взаємопов'язані рівні: макро-, мікрорівень та індивідуальний, які включають усупільнення процесів виробництва, розподілу і споживання, збільшення задоволення соціальних потреб на робочому місці та нарощення індивідуального особистого ресурсу відповідно. На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним для характеристики структури такого надзвичайно складного і комплексного поняття, як соціалізація економіки.

Інші науковці Н. Рябець, І. Тимків та І. Дворник (2013. С. 42) як об'єкт дослідження розглядають середовище соціально-економічного розвитку, яке, на їхню думку, включає три елементи, такі як модифікація умов та мотивацій трудової діяльності, професійний розвиток працівників та відтворення робочої сили. Вони вважають, що саме ці елементи демонструють взаємозв'язок між економічною та соціальною сферами, адже ключовою ланкою матеріального та нематеріального виробництва є

працівники, а соціально-економічні імперативи формуються саме у зазначених трьох ключових сферах діяльності людей: власне трудовій діяльності, розвитку професійних здібностей працівників та розширеному відтворенні робочої сили.

На нашу думку, таке положення щодо теоретичного наповнення поняття "соціалізації економіки" дещо вузько характеризує всю площину економічних відносин, яку зачіпають процеси соціалізації. Очевидним є той факт, що в умовах сучасності успішний конкурентоспроможний бізнес зацікавлений у підвищенні довіри між суспільством, підприємницькими колами та державою. Ця мета реалізується шляхом досягнення соціальної місії бізнесу. Федерація роботодавців України під соціальною місією бізнесу розуміє "сприяння досягненню сталого розвитку незалежних і відповідальних компаній, що спрямоване на підвищення їх конкурентоздатності задля досягнення соціальної злагоди, безпеки і добробуту громадян, збереження навколишнього природного середовища, дотримання прав людини"⁴. Такі заходи забезпечать якісне покращення зовнішнього середовища компанії чи організації через проведення соціально-спрямованих неприбуткових заходів у рамках добровільної ініціативи. Соціальна відповідальність бізнесу є надзвичайно актуальною концепцією серед сучасних дослідників економіки та суміжних дисциплін. Цікаво, що західні компанії уже зробили значний прорив у вирішенні цієї проблеми. Збільшення зацікавленості у збереженні природи задля сталого розвитку економіки і суспільства загалом та забезпечення благополуччя і безпеки громадян стало помітним трендом серед західних компаній.

Однією з основних цілей упровадження корпоративної соціальної відповідальності є формування позитивно спрямованого статусу для учасників підприємницької діяльності. З одного боку, статус (Г.Беккер (2005) вживає термін "ринок статусу") є важливим мотивом для діяльності в суспільстві, в якому взаємодіють суб'єкти економічних відносин, оскільки дає важливу конкурентну перевагу проти тих, які ним не володіють. З іншого боку, сьогодні статус перетворюється на об'єкт купівлі-продажу і забезпечує підґрунтя для домінування одних соціальних груп над іншими.

Соціалізація економіки по суті означає багатогранну трансформацію ціннісно-нормативних складових економічних відносин, що відбувається в тому числі під впливом НТП, тому, на нашу думку, включення соціальної відповідальності бізнесу до загальної структури соціалізації економіки є необхідним кроком

⁴ Декларація соціальної місії бізнесу. URL: <http://conference.expert.ua/upload/declaration.doc>.

у погодженні наукової парадигми з сучасним практичним зрушенням в економіці (рис. 2).

Як бачимо, ці процеси відбуваються під впливом інституційних трансформацій, котрі враховують зміну структури цінностей як на рівні окремих суб'єктів, так і на рівні суспільства загалом. Імплементация наукових доробків соціальних наук щодо важливості виявлення та врахування особистісних характеристик економічних суб'єктів та їх суб'єктивізму спричинила необхідність побудови людиноцентричної моделі розвитку економіки. У результаті такого синтезу сформована класиками економічної

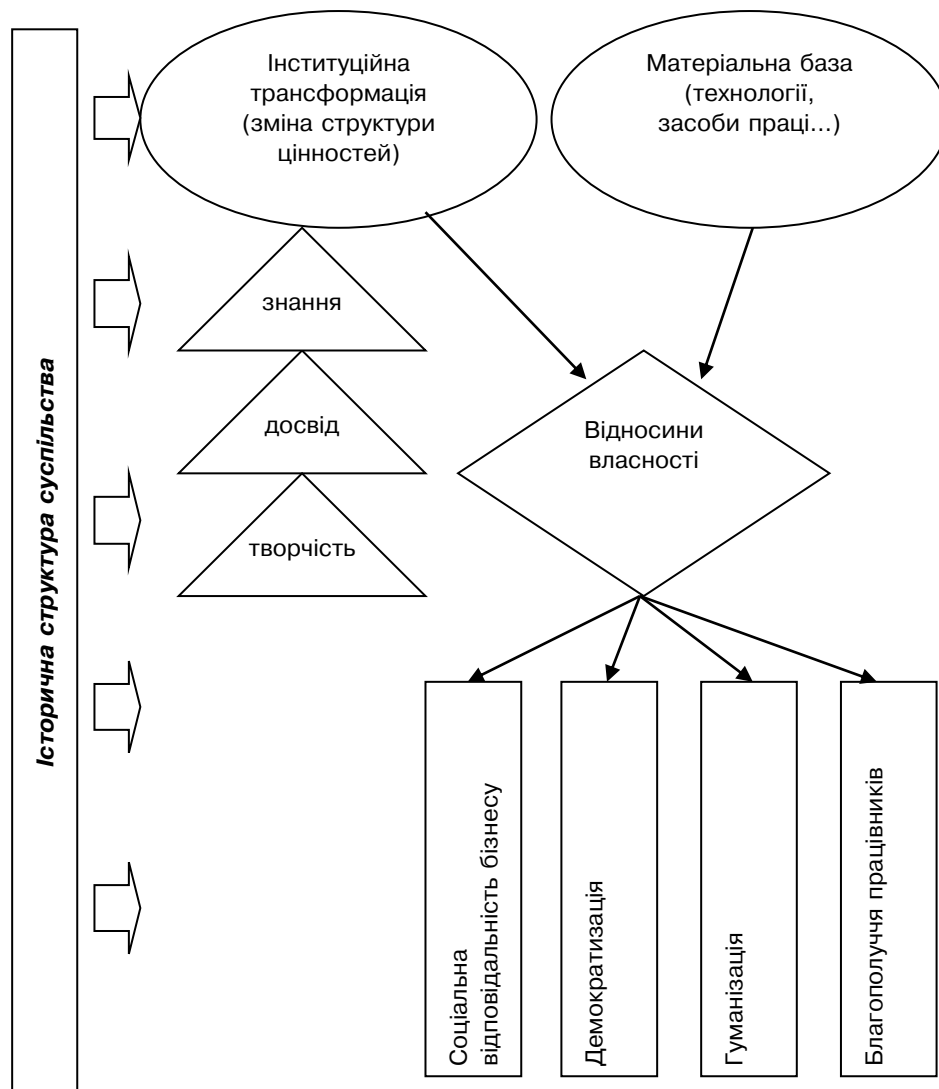

Рисунок 2. Структура процесу соціалізації економіки

Джерело: Нікіфоров П.О., Кузьмук С.Г. (2016). Економічна людина та біхевіористична концепція теоретичних досліджень у фінансовій науці. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка: зб. наук. пр.* №773. С. 3–7.

теорії модель homo economicus (яка захищає позиції раціональності та меркантильності економічних суб'єктів у прийнятті фінансових рішень) стикнулася із критикою зі сторони соціологів, які пропонують модель homo sociologicus як основний орієнтир поведінки та прийняття рішень людини в соціумі, у тому числі в площині прийняття фінансових рішень, оскільки людина не є роботом, який сліпо слідує економічному інтересу та бажанню максимізувати власні доходи у будь-якій ситуації.

Математичну модель homo economicus було створено в кінці XIX століття групою вчених, до якої входили Френсіс Еджуорт, Вільям Стенлі Девонс, Леон Вальрас і Вільфредо Парето. Ця теоретична конструкція прийнята англійською класичною школою, а також маржиналістами та неокласиками. Ця модель являла собою людину, котра діє з метою досягнення максимально можливого благополуччя за найменших затрат з огляду на наявну інформацію та можливості (як природні, так й інституціональні), власну здатність досягти заздалегідь поставлених цілей (Persky, 1995. P. 222–223). Відповідно до названої моделі цей індивідуум знає, що краще для його фінансового та фізичного становища у довгостроковій перспективі, та може ухвалювати завжди "правильні" (тобто вигідні) фінансові рішення у короткостроковій перспективі.

Ця концепція захищає раціональну поведінку індивідуума. У цьому разі поняття раціональності трактується не так, як в інших соціальних науках (соціології, психології, антропології), де раціональна поведінка означає в першу чергу дії людини, які забезпечують її збереження та виживання, навіть якщо на свідомому рівні такі завдання не ставилися. З точки зору економічної теорії раціональність означає максимізацію будь-якої цільової функції при обмежених даних, тобто вибір оптимальних засобів без будь-яких вимог до вмісту самої цілі (Автономов, 1998).

У XX столітті теорія раціонального вибору Лайонела Робінса стала мейнстримом економічної науки, а дефініція "економічна людина" набула специфічного наповнення раціонально мислячої людини, яка володіє повною інформацією та діє на основі власного інтересу та бажання збільшити власне багатство. Приблизно тоді ж модель економічної людини почали критикувати зі сторони економістів та представників інших соціальних наук (табл. 2).

На думку В. Онга (1967), появи моделі homo sociologicus ми повинні завдячувати людській комунікації, яка впливає на філософське осмислення поведінки людини та формування її індивідуальності. Саме індивідуальність посприяла перетворенню основної одиниці економічного аналізу homo economicus

Таблиця 2

Критика моделі людини економічної

Учені	Суть критики
М. Салінс, К. Поланьї, М. Маус, М. Годелів	В умовах традиційного суспільства вибір людини щодо виробництва та обміну товарів слідує моделі взаємності, яка різко протиставляється моделі економічної людини. Ця система представляє так звану "подарункову економіку" на противагу ринковій, і характеризує людський вибір з боку етичної спорідненості та взаємності
А. Белик	Однією з причин кризи індустріалізму є надмірне насадження раціоналістичної моделі поведінки людини економічної, насильницьке проштовхування "нових загальнолюдських цінностей" у вигляді квазікультури споживання, обов'язкової для всіх
Т. Веблен, Дж. Кейнс, Г. Саймон	В прийнятті економічних рішень існує невизначеність і обмеження раціональності, а також обмеження в інформації про всі обставини, що опосередковано чи безпосередньо можуть вплинути на рішення. Досконалого знання не існує, а це значить, що вся економічна діяльність пов'язана з ризиком, а також що людина не володіє надто всеохоплюючим розумінням макроекономіки та економічного прогнозування при прийнятті економічних рішень на буденному рівні
А. Тверські	Інвестори схильні до високого ризику, який може нести великої втрати, але байдуже ставляться до незначного ризику втрати великої суми коштів. Це відкриття не вписується в загальноприйняті постулати раціональності
Г. Беккер	Рішення щодо навчання, участі у тренінгах, медичного обслуговування та деякі інші передбачають порівняння вигод та втрат щодо вкладень у людський капітал. Витрати, як правило, залежать в основному від вартості недоотриманого часу, що витрачається на ці інвестиції, тобто зробити математичні обчислення не важко, знайшовши фінансовий еквівалент одиниці потраченого часу. Вигоди ж, у свою чергу, включають різного роду розумові, культурні та інші негрошові надбання, які вкрай важко оцінити, оперуючи тільки фінансовими одиницями. Крім того, поведінка між чоловіком та дружиною, матюю та дитиною радикально відрізняється від відносин між членами організації, найманими працівниками та роботодавцями і визначається в меншій мірі сліпим розрахунком і власним інтересом, а більше любов'ю, турботою, почуттям обов'язку чи почуттям провини.
Б. Фрей	Економічна людина приділяє занадто багато уваги зовнішній мотивації у вигляді заохочень і покарань від соціального середовища на відміну від внутрішньої мотивації. Наприклад, дуже важко, навіть неможливо зрозуміти, як людина економічна могла стати героєм у війні або просто отримувати задоволення від власної майстерності (хобі). Приділення занадто великої уваги нагородам і покаранням може "витіснити" внутрішню мотивацію: якщо платити дитині за те, що вона робить домашні завдання, то основною мотивацією до цього стане тільки грошова винагорода, а не бажання допомогти родині чи зацікавленість у отриманні нових знань
К. Боулдінг	Тип особистості, який формується під впливом ринку та ринкових інститутів, позбавлений істинних людських відносин. Людина є чимось більшим, ніж сума окремих незначних чеснот, таких як ощадливість, скупість, жадібність і прискіпливість. Економічна людина є вужчим поняттям, ніж особистість, яка прагне бути героєм, а не обов'язково володіти економічним мисленням
Ф. Бервалд	Людські бажання поширюються на задоволення матеріальних потреб разом із необхідністю застосовувати свої творчі здібності та таланти на робочому місці

Учені	Суть критики
В. Фройліч	Існує дві теорії фірми, іменовані організаційним аналізом і прийняттям рішень в умовах невизначеності, в яких бізнесмен представлений як людина, яка "значно більш відкрита з точки зору моральних, псевдо-моральних, традиційних та інших проявів, а також більш людяна, ніж образ блідої фігури" в критикованій моделі
Е. О'Бойль	Особистість підприємця є сплавом індивідуальності і соціальності, мужності і жіночності. Щодо індивідуальності, то підприємець зобов'язаний використовувати власні унікальні творчі здібності та таланти, щоб виграти конкурентну боротьбу. Щодо соціальності, то підприємець соціалізується через кооперування. Підприємець з переважаючими чоловічими рисами, ймовірно, є більш успішним в конкурентному ринковому середовищі. На відміну від цього, підприємець з значною мірою жіночих рис, ймовірно, є більш успішним в кооперуванні в межах робочого місця
Дж. Рілінг, А. Сенфей, Дж. Аронсон, Л. Найстром, Дж. Кохен	Можливість прийняття раціональних економічних рішень пов'язана зі збільшенням рівня кортизолу, адреналіну і кортикостероїдів, які провокують підвищений рівень стресу. Рівень серотоніну і окситоцину зведені до мінімуму, а загальна імунна система знаходиться в стані придушення. Такі зрушення пов'язані зі зниженням довіри. Крім того, вручення безоплатних подарунків забезпечує підвищену стимуляцію сфер задоволення у всьому головному мозку, зниження рівня стресу, оптимальне функціонування імунної системи, зниження кортикостероїдів, адреналіну і кортизолу. Все це є проявами ефекту плацебо і пов'язане з формуванням соціальної довіри. В результаті безпрограшної гри з позитивною сумою спрацьовують дзеркальні нейрони: людина дарує подарунок і отримує задоволення, еквівалентне задоволенню у людини, котра отримує сама подарунок
Р. Дарендорф	Людина економічна ігнорує надзвичайно важливий аспект впливу соціальних чинників на смаки і параметри функції корисності, оскільки існують соціальні сили, що визначають індивідуальні смаки і цінності

Джерело: систематизовано автором на основі (Mauss, 2006; Sahlins, 2003; Белик, 2010; Becker, 1997; Boulding, 1954. P. 6; Baerwald, 1954. P. 13; Froehlich, 1966; O'Boyle, 2007; Rillingetal., P. 25–40)

на персоналізованих суб'єктів homo sociologicus та homo socioeconomicus.

У кінці минулого століття науковий диспут у цій сфері продовжив Петер Вайзе (1993), який називав моделі homo economicus та homo sociologicus "монстрами" суспільних наук і зазначав, що вони є не більше ніж теоретичними абстракціями, граничними, крайніми випадками більш загальної моделі людини, яку можна було б назвати homo socioeconomicus. Ці дві моделі можна застосовувати тільки в рівноважному стані, тоді як при порушенні рівноваги необхідно включити обидва механізми суспільної координації: і ринковий, і нормативний.

Висновки. Зіставлення й порівняння людини економічної та людини соціальної є однією з ключових позицій наукового пошуку сучасної економічної (та фінансової зокрема) науки, адже перетягування людиною на себе першого плану в аналізі

економічних відносин загалом та фінансових зокрема потребує відповідної теоретичної підвалини. При цьому варто зауважити, що модель економічної людини була оптимальним способом пояснення поведінки людини в часи, коли економіка тільки почала своє формування як фундаментальна наука. Людина справді в довгостроковій перспективі націлена на максимізацію власної граничної корисності, однак очевидно, що тільки в ідеальних умовах ці мотиви можуть слугувати основним рушієм прийняття економічних рішень, адже їх суб'єкти перманентно перебувають в умовах соціальної взаємодії. Ці умови спотворюють економічний інтерес прийняття рішень, а безперервні потоки інформації та глобальна доступність до безмежного числа альтернативних варіантів вибору перетворюють людину на імпульсивний клубок емоцій і в результаті цього провокують нераціональну поведінку. Таким чином, трансформація мисленнєвої діяльності економістів в напрямі перетягування інтересу на реальну, а не ідеальну поведінку економічних суб'єктів повинна стати епіцентром подальшого наукового пошуку в економіці, а людиноцентрична модель економічних відносин є найперспективнішою для майбутніх наукових досліджень.

Література

- Автономов В.С. (1998). Модель человека в экономической теории и других социальных науках. *Истоки*. Вып. 3. С. 24–71.
- Артьомова Т.І. (2017). Європейські цінності: традиційні концепти в епоху глобальних ринкових трансформацій. *Економічна теорія*. № 4. С. 3–31. doi: <https://doi.org/10.15407/etet2017.04.005>.
- Базилевич В.Д. (2013). Сучасна економічна теорія: в пошуках нової парадигми. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. № 146. С. 5–7. doi: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2013/146-5/1>.
- Базилевич В.Д., Ильин В.В. (2011). Философия экономики. История. Киев: Знання; Москва: Рыбари. 927 с.
- Белик А. (2010). Экономическая антропология: взаимодействие экономики и культуры. *Экономический журнал*. № 4(20).
- Вайзе П. (1993). Homo economicus и homo sociologicus: монстры социальных наук. *THESIS*. Вып. 3. С. 115–130.
- Гриценко А.А. (2016). Реконструктивний економічний розвиток – нова парадигма для України. *Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість*: монографічний збірник. Київ. 240 с.
- Гришкін В.О. (2005). Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія. Дніпропетровськ: Пороги. 498 с.
- Деева Н.М. (2002). Організаційно-фінансовий механізм забезпечення державних соціальних гарантій в регіоні: дис. канд. екон. наук. Дніпропетровськ: ДНУ. 220 с.
- Комаров И. (2000). Интеллектуальный капитал. *Персонал*. № 5. С. 54–62.
- Лукьяненко Д., Колот А., Столярчук Я. и др. (2013). Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование. Киев: КНЭУ. 466 с.
- Луценко І.А. (2009). Соціалізація економіки як механізм розвитку суспільства. *Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих*

- учених та аспірантів / ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". Вип. 23. С. 3–9.
- Небрат В.В. (2016). Исторична траєкторія розвитку господарства України та завдання інституційної реконструкції. *Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість: монографічний збірник*. Київ. 240 с.
- Нікіфоров П.О., Кузьмук С.Г. (2016). Економічна людина та біхевіористична концепція теоретичних досліджень у фінансовій науці. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка: зб. наук. пр.* № 773. С. 3–7.
- Пельо А.Б. (2013). Віртуалізація світового фінансового ринку як головна детермінанта розвитку сучасної міжнародної валютної системи. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. №1. С. 159–163.
- Попадинець О.В. (2015). Соціалізація економіки як нова парадигма економічної теорії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Вип. 49. С. 228–231.
- Пригожин А.И. (1990). Перестройка: переходные процессы и механизмы. Москва: Наука. 243 с.
- Рябець Н.М., Тимків І.В., Дворник І.В. (2014). Особливості соціалізації глобальної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. № 22. С. 41–44.
- Сакайя Т. (1999). Стоимость, создаваемая знаниями, или история будущего. *Новая индустриальная волна на Западе: антология*. Москва: Academia. С. 367.
- Стебляно І.О. (2013). Соціалізація економіки як наукове поняття генезису світової теорії добробуту. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер.: Економіка. Т. 216. Вип. 7(2). С. 155–159.
- Уманців Ю.М., Міняйло О.І., Косик В.І. (2010). Механізм економічної політики: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ. 436 с.
- Флексер К.Ф. (1994). Просвещённое общество. Экономика с человеческим лицом. Москва: Международные отношения. 392 с.
- Шумпетер Й. (1995). Капитализм. Социализм. Демократия. Москва: Экономика. 782 с.
- Baerwald, F. (1954). Some Reflections on the Economic Aspects of 'Depersonalization'. *Review of Social Economy*, 12, no. 1:9–15. doi: <https://doi.org/10.1080/00346765400000002>.
- Becker, Gary S. (1997) [1993]. The Economic Way of Looking at Life. In Nobel Lectures in Economic Sciences, 1991–1995, ed. Torsten Persson, 38–58. https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1509&context=law_and_economics.
- Becker, Gary S. et al. (2005). The Equilibrium Distribution of Income and the Market for Status. *Journal of Political Economy*. Vol. 113, No. 2. P. 282–310. doi: <https://doi.org/10.1086/427463>.
- Boulding, Kenneth E. (1954). The Principle of Personal Responsibility. *Review of Social Economy*, 12, no. 1:1–8. doi: <https://doi.org/10.1080/00346765400000001>.
- Danes, Sharon M. And Hira, Tahira K. (1987) "Money Management Knowledge of College Students". *Journal of Student Financial Aid*: Vol. 17: Iss. 1, Article 1. <http://publications.nasfaa.org/jsfa/vol17/iss1/1>.
- Froehlich, Walter. (1966). "The Businessman as a Person: Some Aspects of Newer Theories of the Firm". *Review of Social Economy*, 24, no. 2:122–231. doi: <https://doi.org/10.1080/0034676600000019>.
- Hira, T. K. (1997). Financial attitudes, beliefs and behaviors. Differences by age. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*. Vol. 21, p. 271–290. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.1997.tb00288.x>
- Mauss, M. (1924). The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies. P. 1–225. <https://libcom.org/files/Mauss%20-%20The%20Gift.pdf>.

- O'Boyle, Edward J. (2007). Requiem for Homo Economicus. *Journal of Markets & Morality*, Vol. 10, No. 2, p. 321–337.
- Ong, Walter, J., S.J. (1967). In the Human Grain: Further Explorations of Contemporary Culture. New York: MacMillan.
- Persky, Joseph. (Spring, 1995). Retrospectives: The Ethology of Homo Economicus. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 2 pp. 221–231. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.9.2.221>.
- Powell, Walter W., and Kaisa Snellman (2004). The Knowledge Economy. *Annual Review of Sociology*, No. 30, p. 199–220. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100037>.
- Rilling J.K., Sanfey A.G. et al. (2004, November 15). Opposing BOLD responses to reciprocated and unreciprocated altruism in putative reward pathways. *Neuro Report*, Vol. 15, No. 16, p. 2539–2543. doi: <https://doi.org/10.1097/00001756-200411150-00022>.
- Sahlins, M. (1972). The Original Affluent Society. *Stone Age Economics*.
- Ward, Scott (1974, September 1). Consumer Socialization. *Journal of Consumer Research*. Vol. 1, Iss. 2, p. 1–14. doi: <https://doi.org/10.1086/208584>.

Надіслано до редакції 15.02.2018

THE SOCIALIZATION OF ECONOMY IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE ECONOMY

Svitlana Kuzmuk

Author affiliation : Finance and Credit Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University Chernivtsi, Ukraine sfetik@ukr.net.

The article reveals the main tendencies of modern shifts in the economic environment and the scientific reflection of such changes in the article, and proves the unpreparedness of the available scientific paradigm to explain and prevent the causes of financial turmoil because of high dynamic conditions. Also, the author describes the major megatrends of economic development and considers the process of socialization from the point of view of reorientation to a person as a social phenomenon. The basis for humanization processes in economic science is analyzed.

The article investigates theoretical etymology and practical manifestations of the process of the economy socialization (which involves humanity and possibility of self-affirmation through the possession and use of knowledge, with the scientific knowledge and specialized unique skills becoming the main source and a key factor of the development of manufacturing sector, and the key to sustainable development of non-manufacturing sector). The author describes the influence of the economy socialization on the scientific activity in the field of finance, and establishes the connection between the economy socialization and the formation of a man-centered model of economic relations.

Based on the implementation of scientific development in the social sciences regarding the importance of identifying and taking into account the personal characteristics of economic entities and their subjectivity, the author substantiates the necessity of constructing a man-centered model of economic development

The purpose of the article is to identify specific features of transformational processes in the economic environment and to prove the importance of socialization as one of the basic principles of modern scientific and practical activities using complex analysis of the views of both economics and other social sciences.

Research methods: system analysis and synthesis, grouping and typology, historical and logical methods. The article has extended theoretical basis of the investigated issue and proved that the man-centered model of economic relations is the most promising for future scientific research in finance.

Key words: man-centered model, intellectualization, socialization, homo economicus, homo sociologicus.

JEL: O 10.

Referencis

- Avtonomov, V.S. (1998). The human model in economic theory and other social sciences. *Istoki – Origins*, 3, 24-71 [in Russian].
- Artomova, T.I. (2017). European values: traditional concepts in the era of global market transformations. *Ekon. teor. – Economic theory*, 4, 5-31. doi: <https://doi.org/10.15407/etet2017.04.005> [in Russian].
- Bazylevych, V.D. (2013). Modern Economic Theory: In Search of a New Paradigm. *Visnyk KNU im. T. Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National university of Kyiv*, 146, 5-7. doi: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2013/146-5/1> [in Ukrainian].
- Bazylevych, V.D., Ilin, V.V. (2011). *Philosophy of Economics. History*. Kyiv: Knowledge; Moscow: Rybari [in Russian].
- Belik, A. (2010). Economic anthropology: the interaction of economics and culture. *Ekonomicheskij zhurnal – Economic Journal*, 4 (20) [in Russian].
- Vajze, P. (1993). Homo economicus and homo sociologicus: monsters of social sciences. *THESIS*, 3, 115-130 [in Russian].
- Hrytsenko, A.A. (2016). *Reconstructive economic development – a new paradigm for Ukraine. Reconstructive economic development: main directions, efficiency and social justice*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hryshkin, V.O. (2005). *The Socialization of the Ukrainian Economy: Theory, Methodology, Perspectives*. Dnipropetrovsk: Porohy – Thresholds [in Ukrainian].
- Dieieva, N.M. (2002). *Organizational-financial mechanism of providing state social guarantees in the region*. Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].
- Komarov, I. (2000). Intellectual capital. *Personal – Personnel*, 5, 54-62 [in Russian].
- Lukyanenko, D., Kolot, A., Stolyarchuk, Ya. et al. (2013). *Global economic development: trends, asymmetries, regulation*. Kyiv: KNEU [in Russian].
- Lutsenko, I.A. (2009). Socialization of the economy as a development mechanism of society. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo – Economics and Business*. Kyiv: National Economic University named after Vadym Hetman, 23, 3-9 [in Ukrainian].
- Nebrat, V.V. (2016). *Historical trajectory of development of the economy of Ukraine and the tasks of institutional reconstruction. Reconstructive economic development: main directions, efficiency and social justice*. Institute for economic and forecasting. Kyiv [in Ukrainian].
- Nikiforov, P.O., Kuzmuk, S.H. (2016). An economic man and a behavioristic concept of theoretical research in financial science. *Naukovyi visnyk ChNU – Scientific herald of Chernivtsi University: Economics*, 773, 3-7 [in Ukrainian].
- Pelo, A.B. (2013). Virtualization of the world financial market as the main determinant of the development of the modern international monetary system. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 1, 159-163 [in Ukrainian].
- Popadynets, O.V. (2015). Socialization of the economy as a new paradigm of economic theory. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 49, 228-231 [in Ukrainian].
- Prigozhin, A.I. (1990). *Perestroika: transient processes and mechanisms*. Moscow: Nauka [in Russian].

- Riabets, N.M., Tymkiv, I.V., Dvornyk, I.V. (2014). Features of the global economy's socialization. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 22, 41-44 [in Ukrainian].
- Sakaya, T. (1999). The knowledge created value, or the history of the future. A new industrial wave in the West. Moscow: Academia [in Russian].
- Steblianko, I.O. (2013). Socialization of the economy as a scientific concept of the genesis of the world welfare theory. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University: Economy*, 21b: 7 (2), 155-159 [in Ukrainian].
- Umantsiv, Yu.M., Miniailo, O.I., Kosyk, V.I. (2010). The mechanism of economic policy: a manual. Ivano-Frankivsk: Misto Nv–City of Nv [in Ukrainian].
- Flekser, K.F. (1994). Enlightened society. Economy with a human face. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
- Schumpeter, J. (1995). Capitalism. Socialism. Democracy. Moscow: The Economy [in Russian].
- Baerwald, F. (1954). Some Reflections on the Economic Aspects of Depersonalization. *Review of Social Economy*, 12:1, 9-15. doi: <https://doi.org/10.1080/00346765400000002>
- Becker, Gary S. (1997) [1993]. The Economic Way of Looking at Life. In Torsten Persson (Ed.). *Nobel Lectures in Economic Sciences, 1991–1995*, p. 38–58. Retrieved from https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1509&context=law_and_economics.
- Becker, Gary S. et al. (2005). The Equilibrium Distribution of Income and the Market for Status. *Journal of Political Economy*, 113: 2, 282-310. doi: <https://doi.org/10.1086/427463>.
- Boulding, Kenneth E. (1954). The Principle of Personal Responsibility. *Review of Social Economy*, 12:1, 1-8. doi: <https://doi.org/10.1080/00346765400000001>.
- Danes, Sharon M. and Hira, Tahira K. (1987). Money Management Knowledge of College Students. *Journal of Student Financial Aid*, 17:1, Article 1. Retrieved from <http://publications.nasfaa.org/jsfa/vol17/iss1/1>.
- Froehlich, Walter. (1966). The Businessman as a Person: Some Aspects of Newer Theories of the Firm. *Review of Social Economy*, 24:2, 122-231. doi: <https://doi.org/10.1080/00346766600000019>.
- Hira, T.K. (1997). Financial attitudes, beliefs and behaviors. Differences by age. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 21, 271-290. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.1997.tb00288.x>
- Mauss, M. (1924). The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies. Retrieved from <https://libcom.org/files/Mauss%20-%20The%20Gift.pdf>
- O'Boyle, Edward J. (2007). Requiem for Homo Economicus. *Journal of Markets & Morality*, 10:2, 321-337.
- Ong, Walter, J., S.J. (1967). In the Human Grain: Further Explorations of Contemporary Culture. New York: MacMillan.
- Persky, Joseph. (Spring, 1995). Retrospectives: The Ethology of Homo Economicus. *The Journal of Economic Perspectives*, 9:2, 221-231. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.9.2.221>.
- Powell, Walter W., and Kaisa Snellman (2004). The Knowledge Economy. *Annual Review of Sociology*, 30, 199-220. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100037>.
- Rilling, J.K., Sanfey, A.G. et al. (November 15, 2004). Opposing BOLD responses to reciprocated and unreciprocated altruism in putative reward pathways. *Neuro Report*, 15:16, 2539-2543. doi: <https://doi.org/10.1097/00001756-200411150-00022>.
- Sahlins, M. (1972). The Original Affluent Society. *Stone Age Economics*.
- Ward, S. (1974, September 1). Consumer Socialization. *Journal of Consumer Research*, 1:2, 1-14. doi: <https://doi.org/10.1086/208584>.